

κοκκινόφεις -όφια } ταῦτα λέγονται περὶ τράγων ἢ αἰγῶν, ἃ ποῦ ἔχουν κόκκινον ἢ μαυ-
 μαυρόφεις -όφια } ρον πρόσωπον κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ αὐτιά.
 πυρόφεις -οφια μὲ χρώματα ἀνοικτότερα εἰς τὸ πρόσωπον.
 μακρόφεις -όφια } περὶ κλιάρου (κριοῦ) καὶ κου(δ)έλλας (προβατίνα).
 πλατόφεις -όφια }

Ὁ Μαλάλας, περιγράφων τὴν ὄψιν τῶν ὁμηρικῶν ἡρώων (πιθανῶς ἐξ εἰκόνων αὐτῶν, τότε συνήθων) λέγει Δηίφροδος.. πλατόφεις, Πάρις μακρόφεις καὶ Κασσάνδρα στρογγυλόφεις. (σ. 105, 14, 21. 106, 14 Bonnae). Καὶ ἐν Ὀρνεοσοφίῳ (παρὰ Δουκαγγίῳ ἐν λ. Φιτυλόγλωσσο) φέρεται «τὰ τζουράκια ὀφείλουσιν εἶναι κοντόφια.. πλατυκέφαλα, φαρδυρόθωνα».

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ. — Σκέψεις τινὲς ἐπὶ τῆς ἀνακοινώσεως τοῦ κ. J. Hadamard,
 ὑπὸ κ. K. Μαλλέζου.

Ὁ κ. Hadamard ἐν τῇ τόσον ἐκφραστικῇ ἀνακοινώσει του τῇ δημοσιευομένῃ κατωτέρω θεωρεῖ, ἐν συντομίᾳ, ὅτι κακῶς λαμβάνονται ἐν Γαλλίᾳ ὡς βάσις τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων (Humanités) τὰ Λατινικά, ἐν ᾧ αἱ σπουδαὶ αὐταὶ πρέπει νὰ στηρίζωνται μόνον ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου ἐλληνικοῦ πνεύματος καὶ τοῦ καλουμένου σήμερον ἐπιστημονικοῦ πνεύματος, ἀποκρούει δὲ οἰανδήποτε μείωσιν ἐν τῇ διδασκαλίᾳ τῶν φυσικῶν Ἐπιστημῶν καὶ ἰδίᾳ τῆς Φυσικῆς.

Εἰς τὰ ἀναπτυχθέντα ὑπὸ τοῦ κ. Hadamard ἐπιτραπήτω μοι, ὅπως προσθέσω ἰδίας τινὰς σκέψεις. Παρ' ἡμῖν, ὡς γνωστόν, αἱ κύριαί βάσεις τῆς μορφώσεως ἐν τῇ Μέσῃ Ἐκπαιδεύσει εἶναι ἀφ' ἑνὸς ἡ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ δευτερευόντως ἡ τῶν Λατίνων, ἀφ' ἑτέρου ἡ διδασκαλία τῶν Μαθηματικῶν καὶ πολὺ ὀλιγώτερον τῶν Φυσικῶν. Ὡστε ἡ μία τῶν ἀνωτέρω ὑποστηριζομένων δύο βάσεων ὑφίσταται παρ' ἡμῖν ἐν μέρει ἐν μέρει διότι, καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διδασκαλία τῶν ἐλληνικῶν γίνεται οὐ μόνον γραμματικῶς, ἀλλὰ πρὸς τούτοις διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν καλλονῶν, τοῦ ὕψους καὶ τῶν ἠθικῶν ἐξαγομένων τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λογοτεχνίας, δὲν παρέχει αὐτῇ, ὡς ὄφειλε, κάπως πλήρη ἰδέαν τοῦ λεγομένου ἐλληνικοῦ θαύματος. Οὐδὲν διδάσκειται ἐκ τῶν ἔργων τοῦ εὐρυτέρου, τοῦ κατ' ἐξοχὴν ἐγκυκλοπαιδικοῦ πνεύματος, τοῦ Ἀριστοτέλους, σχεδὸν δὲ δὲν ἀναπτύσσεται ἡ τόσον ἰσχυρὰ ἐπίδρασις αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ἐξελιξέως τοῦ πολιτισμοῦ ἀκόμη μέχρι τῆς σήμερον· οὐδὲ ψυχία τινὰ παρέχονται ἐκ τοῦ μνημειώδους ἔργου τῶν ἀρχαίων ἐπιστημόνων, τῶν μεγάλων ἀστρονόμων, μαθηματικῶν, μηχανικῶν καὶ ἰατρῶν.

Ὡς πρὸς τὴν ἑτέραν βάσιν, τὴν ἐκθειάζομένην πολὺ ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ κ. Hadamard, τὴν τῆς πειραματικῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν, προτιμῶ, ὅπως μὴ ἐκταθῶ εἰς

τὰ παρ' ἡμῖν. Ἄρχομαι νὰ ὑπομνήσω τὴν δευτερεύουσαν θέσιν, τὴν ὁποῖαν κατέχουσι παρ' ἡμῖν, ἐν τῇ Μέσῃ Ἐκπαιδεύσει, τὰ λεγόμενα φυσικὰ μαθήματα καὶ ὅτι εἰς ἐλάχιστα σχολεῖα τοῦ Κράτους διδάσκονται αἱ θαυμάσιαι αὐταὶ κατακτήσεις τῆς ἀνθρωπίνης ἐργατικότητος καὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας πειραματικῶς, μετριώτατα δὲ αἱ μαθηταὶ κατανοοῦσι τὸ καλούμενον ἐπιστημονικὸν πνεῦμα.

Βεβαίως οἱ Ῥωμαῖοι δὲν κατενόησαν, ἐπομένως δὲν ὑπεστήριξαν τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα καὶ ἀφῆκαν αὐτὸ νὰ μαρανθῇ, ἐν τούτοις φρονῶ ὅτι ὁ διάσημος συνάδελφος ὑπερβαλλόντως ὑποτιμᾷ, ὑπὸ ἀνθρωπιστικὴν ἔποψιν τὴν ἀξίαν τοῦ λαοῦ τοῦ ἀναδείξαντος τὸν Βιργίλιον, τὸν Λουκρήτιον, τὸν Ὀράτιον, τὸν Κικέρωνα, δόσαντος τόσα δείγματα αὐταπαρνήσεως καὶ πατριωτισμοῦ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Βασιλέων καὶ ἰδίως τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς Δημοκρατίας, ἐμφανίσαντος κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἠθικῆς καταπτώσεως τὸν μέγαν Καίσαρα. Ἐν τούτοις, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς μὴ συνεχίσεως τοῦ ἔργου τῶν Ἑλλήνων ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ περιοχῇ, συμφωνῶ μετὰ τοῦ κ. Hadamard ὅτι αἱ προτεύουσαι βάσεις τῶν ἐγκυκλίων μαθημάτων πρέπει νὰ εἶναι αἱ παρ' αὐτοῦ ὑποστηριζόμεναι καὶ θὰ ἠὺχόμεν, ὅπως καὶ παρ' ἡμῖν ἡ διδασκαλία ἀμφοτέρων τῶν εἰδῶν τῶν μαθημάτων τούτων καθίστατο πληρεστέρα καὶ συμφωνος τόσον πρὸς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα, ὅσον καὶ πρὸς τὸ πνεῦμα τὸ ἐπιστημονικόν.

Μοι παραμένει ὁμως ποιά τις ἀμφιβολία ὡς πρὸς τὴν ἐπάρκειαν τοῦ οὕτω τεθέντος προγράμματος. Διερωτῶμαι μήπως λείπει καὶ ἡ τρίτη βάσις, ἀπαραίτητος διὰ τὴν εὐσταθῆ ἰσορροπίαν τοῦ συστήματος τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἀποτελοῦσης τὸ θεμέλιον τῆς διαπαιδαγωγήσεως τῶν ἱθινοῦσῶν τάξεων, ἐπομένως αὐτῆς τῆς προόδου τοῦ ἔθνους· ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἠθικοῦ πνεύματος.

Κατὰ τὸν κ. Hadamard τοῦτο περιέχεται ἐν τῇ κατανοήσει τῶν δύο ἄλλων τοῦ ἐλληνικοῦ καὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ. Ἐπιτραπήτω μοι νὰ φρονῶ ὅτι, ἐὰν μία φωτεινὴ διδασκαλία τοῦ ἐλληνικοῦ πνεύματος γινομένη ὑπὸ ἐμπνευσμένου διδασκάλου θὰ ἠδύνατο νὰ ἀναπληρώσῃ ἐν μέρει τὴν ἄμεσον ἠθικὴν διδασκαλίαν, ἡ ἀνάπτυξις ὁμως καὶ ἡ ἐν τῷ Σχολεῖῳ ἐκμάθησις κατ' ἀνάγκην τινῶν ἐκ τῶν καταπληκτικῶν προόδων ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῆς Φύσεως δὲν δύναται νὰ προαγάγῃ κατ' ἀναλογίαν τὸν ἀνθρωπὸν ἠθικῶς.

Ὡς πρὸ ἐνδεκαετίας ἔσχον τὴν εὐκαιρίαν νὰ ἀναπτύξω¹, διακρίνομεν τρία εἶδη πολιτισμοῦ, τὸν αἰσθητικόν, τὸν ἐπιστημονικόν καὶ τὸν κοινωνικόν καὶ ἠθικόν, εἰς τὸν ὅποιον κατατάσσομεν καὶ τὰς θρησκείας, ὡς σήμερον ἐννοοῦμεν ταύτας. Ὡς δὲ τότε ἔλεγον «Οἱ τρεῖς πολιτισμοί, διακεκριμένοι ἀλλήλων κατὰ τὰ πλεῖστα μέρη των, διηνεκῶς ἐπ' ἀλλήλων ἐπιδρῶσι καὶ ἡ πρόοδος τοῦ ἑνὸς συχνάκις προκαλεῖ μεταβολὰς

¹ Κ. ΜΑΛΤΕΖΟΥ. Ὁ Ἐπιστημονικὸς Πολιτισμὸς καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτοῦ μέχρι τῆς Ἀναγεννήσεως. 1919.

ἐν ταῖς ἄλλοις. Οὕτως ἡ πρόοδος τῆς Ἀστρονομίας καὶ ἡ ἐκ ταύτης κοινὴ ἀποδοᾶσα γνώσις τῆς κινήσεως τῆς Γῆς, ὡς καὶ ἡ γνώσις τῆς σμικρότητος αὐτῆς ἐν τῷ κόσμῳ κατέρριψε τὴν ἐγωϊστικὴν ἰδέαν τοῦ ἀνθρώπου περὶ τῆς προνομίουχου θέσεως τῆς ἑαυτοῦ κατοικίας ἐν τῷ σύμπαντι· ἡ δὲ Θερμοδυναμικὴ καὶ ἡ Θεωρία τῆς ἐξελιξέως κατέρριψαν τὴν ἰδέαν τῆς ὄλης ἐξαιρετικῆς ἡμῶν θέσεως ἐν τῇ Φύσει. Ἐν γένει δὲ αἱ θεωρίαι τοῦ Λαμάρκ, τοῦ Δαρβίνου καὶ τῶν ὁπαδῶν των ἐπέδρασαν, οὐ μόνον ἐπὶ τῆς προόδου τῶν λοιπῶν ἐπιστημῶν τῆς φύσεως, ἀλλ' οὐσιωδῶς καὶ ἐπὶ τῶν κοινωνιολογικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπιστημῶν».

Λέγω δὲ κοινοτοπίαν ὑπενθυμίζων τὴν ἰσχυράν, ἢ μᾶλλον τὴν ἐπαναστατικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ καινῶν πεδίου, καὶ ἐμμέσως ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ, τῆς ἐφευρέσεως καὶ χρησιμοποίησεως τόσων μηχανῶν καὶ τῆς ἐντεῦθεν ἀενάως αὐξανομένης βελτιώσεως τῆς ἀνθρωπίνης διαβιώσεως. Ἐδραίως δὲ πιστεύω ὅτι αἱ μετὰ «καθ' ἑκάστην πλέον ἐκτρελλαινόντος δρόμου», κατὰ τὴν χαρακτηριστικὴν ἔκφρασιν τοῦ Γάλλου Ἀκαδημαϊκοῦ, πρόοδοι εἰς τὴν Φυσικὴν τοῦ διαρρεύσαντος τμήματος τοῦ εἰκοστοῦ αἰῶνος θὰ ἐπηρεάσωσιν ἔτι πλέον τὴν ἠθικὴν πρόοδον τῆς ἀνθρωπότητος.

Μ' ὄλα ταῦτα, ἐπαναλαμβάνω, τὰ τρία εἶδη πολιτισμοῦ κέκτληται ἴδια πεδία. Ὡς χαρακτηριστικὸν παράδειγμα ἀναφέρομεν τὴν θαυμασίαν ἀνθησιν τοῦ ἐπιστημονικοῦ πολιτισμοῦ παρὰ τοῖς Ἑλλησι κατὰ τὴν Ἀλεξανδρινὴν περίοδον, καθ' ἣν ἡ ἠθικὴ στάθμη τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ εἶχεν ὑπερβαλλόντως κατέλθῃ.

Συμφωνῶ λοιπὸν μετὰ τοῦ κ. Hadamard εἰς τὸ ὅτι αἱ πρόοδοι τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὀφειλόμεναι εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, ἔχουσιν ἐπιδράσει ἐπὶ τοῦ ἠθικοῦ πεδίου καὶ ἀνυψώσει τὴν στάθμην, ἰδίᾳ ὑπὸ τὴν ἐποψιν ὅτι δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ἐπιστήμη καὶ ἐπιστήμων ἄνευ εὐθύτητος (probité). Ἀλλὰ τὸ πνεῦμα τοῦτο τῆς εὐθύτητος δύναται διὰ τῆς ἀπλῆς καὶ κατ' ἀνάγκην, ὡς εἴπομεν, ἑλλιποῦς διδασκαλίας τῶν πειραματικῶν ἐπιστημῶν ἐν τῇ Μέσῃ Ἐκπαιδεύσει, νὰ ἐντυπωθῇ καὶ βλαστήσῃ ἐν τῇ ψυχῇ τῶν μελλόντων πολιτῶν; καὶ εἶναι ἂν τοῦτο ἱκανόν, ὅπως διατηρήσῃ εὐθεῖς αὐτοὺς τούτους τοὺς ἐπιστήμονας ἐκτὸς τῆς ἐπιστημονικῆς περιοχῆς καθ' ὅλας τὰς σχέσεις των ἔναντι τῶν ἄλλων καὶ τῆς κοινωνίας ἐν γένει; καὶ δὲν εἶδομεν κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον πλεῖστα παραδείγματα παρεκκλίσεως ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς χαρασσομένης ὑπὸ τοῦ πνεύματος τῆς εὐθύτητος ἀκριβῶς ἐκ μέρους ἐπιστημόνων; καὶ δὲν παριστάμεθα καθ' ἑκάστην μάρτυρες τῆς σφοδρᾶς παρεκκλίσεως ἐκ τῆς ὁδοῦ τῆς εὐθύτητος κατὰ τὴν βιωτικὴν διαπάλην αὐτῶν ἀκόμη τῶν ἐπιστημόνων; Μήπως, τέλος, ἡ εὐθύτης εἶναι ἡ μόνη ἀρετὴ ἢ ἀναγκαία πρὸς ἐξύψωσιν τοῦ ἀνθρώπου;

Βεβαίως ἔχομεν πολλὰ παραδείγματα ἐπιστημόνων ριφοκινδυνευσάντων καὶ ἀποθανόντων διὰ τὴν ἐπίλυσιν προβλημάτων ὠφελίμων τῇ ἀνθρωπότητι· ἀλλὰ δὲν

υπολείπονται και τὰ ἀνάλογα παραδείγματα διὰ τὴν ἐπίλυσιν ζητημάτων ἐπιβλαβῶν αὐτῇ. Κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις ἡ κινουσα δύναμις ὑπῆρξε τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα, τοῦτέστιν ἡ ἀναζήτησις τῆς ἀληθείας. Ὅταν δὲ ὁ ἐπιστήμων ἐπιζητῇ τὴν λύσιν προβλήματος, πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἀνακουφίσῃ τὴν ἀνθρωπίνην ἀθλιότητα, πράττει τοῦτο ἐμπορούμενος συγχρόνως ὑπὸ τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ πνεύματος.

Ἐνεκα τούτων ἐξακολουθῶ νὰ φρονῶ ὅτι ἡ ἐπιστήμη τῆς Φύσεως δὲν δύναται νὰ ἀναπληρώσῃ τὴν ἠθικὴν. Ὅπως δὲ ὁ τωρινὸς ἀντιπρόεδρος μας, ὁ βαθυστόχαστος ποιητὴς μας, χθὲς ἀκόμη ἔγραφε¹ διὰ τὸν ἐθνομάρτυρα Χρυσόστομον τῆς Σμύρνης

«Ἱερή, κ' ἡ Ἀλήθεια κ' ἡ Ὁμορφιὰ — κ' ἐσὺ Ἀρετὴ — Τριάδα, τοῦ κόσμου νόημα χορηγεῖ, τὴν ὑπαρξὴν δικαίωνει.»

Καταλήγων, ἐπαναλαμβάνω ὅτι ἐκ παραλλήλου πρὸς τὸ ἐλληνικὸν πνεῦμα καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἐπιστημονικόν, πρέπει νὰ ἐμφυσᾶται εἰς τὰς νεαρὰς ψυχὰς τῶν μελόντων πολιτῶν καὶ τὸ πνεῦμα τὸ ἠθικόν, δι' εἰδικῆς διαπαιδαγωγήσεως, ἀφ' ἐνὸς βασιζομένης ἐπὶ τῆς ἱστορίας τῶν ἠθικῶν πράξεων καὶ τῶν ἠθικῶν ἀρχῶν τῶν συναντηθέντων κατὰ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ἐν γένει πολιτισμοῦ, ἀφ' ἑτέρου γινομένης διὰ τῆς θρησκευτικῆς διδασκαλίας, ἰδίᾳ δὲ τῶν διδαγμάτων αὐτῆς περὶ τῆς δικαιοσύνης, τῆς φιλαλληλίας, τῆς ἐθελουσίας.

Sommaire. — M. C. Maltézos, à l'occasion de la communication de M. J. Hadamard, communique ses propres idées. Après avoir rappelé sommairement ce qui se passe en Grèce dans l'Instruction secondaire, il se trouve d'accord avec l'éminent géomètre sur les deux bases de l'Instruction, par lui préconisées, mais il se demande si elles sont suffisantes.

Conformément à ce qu'il a autrefois exposé, il pense qu'il existe trois genres de civilisation : l'esthétique, la scientifique et la sociale et morale, qui s'entre-influencent, mais chacune d'elles possédant un champ propre. En terminant, il ajoute que parallèlement à l'esprit grec et à l'esprit scientifique, il faut aussi insuffler dans les âmes jeunes des futurs citoyens l'esprit moral par une éducation spéciale basée d'une part sur l'histoire des actions morales et des principes moraux rencontrés dans l'évolution des trois genres de civilisation, et d'autre part poursuivie par l'enseignement religieux, surtout par ses hautes leçons sur la justice, l'amour du prochain, l'abnégation.

¹ ΚΩΣΤΗΣ ΠΑΛΑΜΑΣ. Χρυσόστομος. Ἐστία, 22 Νοεμβρίου 1929.